

УДК 631.15:338.33

**В.І. Ткачук, д-р екон. наук, професор
Житомирський національний агроекологічний університет**

**ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ**

У статті проведено аналіз структури земельного фонду, сільськогосподарських угідь, посівних площ та поголів'я тварин сільськогосподарських підприємств України та країн-членів Європейського Союзу (ЄС). Запропоновані пропозиції з удосконалення галузевої структури сільськогосподарських підприємств в контексті інтеграції

України в ЄС.

Ключові слова: галузева структура, сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарські угіддя, поголів'я, посівні площі, ЄС, Україна.

Постановка проблеми. У країнах-членах Європейського союзу економіка зазнає значних змін, трансформуючись з ліберальної до соціально-регульованої та ресурсорієнтованої. Змінюється й концепція ведення сільськогосподарської діяльності: основним пріоритетом стає знаходження балансу між якісною екологічною політикою та забезпеченням продовольчої безпеки. Адаптація економіки України до глобальних інтеграційних процесів вимагає розробки заходів із збалансування галузевої структури сільськогосподарських підприємств, які сприятимуть вирішенню проблеми розвитку аграрного сектора економіки. Без комплексного аналізу сучасного стану використання ресурсів, вкрай важко знайти баланс між економічно ефективним, екологічно збалансованим та соціальноорієнтованим веденням сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблеми удосконалення галузевої структури сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці такі вчені, як В.Г. Андрійчук, С.В. Васильчак, П.К. Канінський, О.В. Крисальний, З.О. Манів, Ю.В. Мороз, А.В. Непран, В.І. Нечаєв, І.О. Олійник, Н.А. Попов, Н.В. Статівка та ін. Аналіз публікацій показав, що більшість наукових досліджень спрямована на обґрунтування стратегічних напрямків удосконалення галузевої структури, з точки зору отримання максимального прибутку. При цьому проблема врахування факторів, пов'язаних з євроінтеграцією України, адаптування сільськогосподарських товаровиробників до екологічних та соціальних стандартів ЄС, й досі залишається відкритою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей оцінки галузевої структури сільськогосподарських підприємств, порівняння сільськогосподарських підприємств країн-членів ЄС та України за основними показниками оцінки, розробка пропозицій з удосконалення галузевої структури в контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу досліджень. Щорічно на потреби сільського господарства з бюджету ЄС виділяються близько 40 % коштів, а заходи із посилення продовольчої безпеки країн-членів ЄС повністю фінансуються з державного бюджету. Розподіл коштів між країнами, регіонами та сільськогосподарськими підприємствами відбувається після збору та статистичного аналізу даних про стан сільського господарства. Для цього створена Європейська Комісія з питань статистики (Eurostat),

яка проводить щорічне обстеження (Farm structure survey). Завданнями комісії також є аналіз тенденцій зміни галузевої структури сільськогосподарських підприємств, складання стратегічних програм розвитку та надання рекомендацій сільськогосподарським товаровиробникам.

Галузева структура сільського господарства країн ЄС оцінюється за такими показниками, як площа сільськогосподарських угідь у власності чи користуванні сільськогосподарських підприємств, структура валової продукції, структура трудових ресурсів, поголів'я тварин та структура посівних площ.

Станом на 01.01.2016 р. у ЄС загальна площа сільськогосподарських угідь, які перебувають у власності (користуванні) аграрних підприємств, становила майже 175 млн. га (близько 40,0 % від загальної площі ЄС) (табл. 1).

В Ірландії у 2015 р. частка сільськогосподарських угідь становила 72,5 % від загальної площі країни, у Великобританії – 70,5 %, що є найбільшими показниками серед країн ЄС. Натомість у таких країнах як Швеція та Фінляндія, площа сільськогосподарських угідь у загальній структурі земельного фонду країни становила 7,5 % та 7,4 % відповідно. У власності (користуванні) сільськогосподарських товаровиробників, окрім сільськогосподарських угідь, перебувають й лісовкриті площі (6,7% від загальної площі ЄС) та інші землі, включаючи забудовані земельні ділянки та водні об'єкти (2,3 % від загальної площі ЄС). В Україні у власності або користуванні сільськогосподарських підприємств перебуває 35,7 % від загальної площі країни, з них сільськогосподарських угідь – 31,8 %, лісовкритих площ – 0,3 %, інших земель – 3,6 %.

В середньому по ЄС, у 2015 р. 59,8 % сільськогосподарських угідь знаходилось під орними землями, 34,3 % – під пасовищами та сіножатями, 5,9 % – під багаторічними насадженнями (рис. 1).

Найбільшу частку орних земель у загальній структурі сільськогосподарських угідь мали у 2015 р. такі країни, як Фінляндія (98,5 %), Данія (91,5 %), Швеція (85,1 %) та Угорщина (81,6 %), а найменшу – Ірландія (21,0 %) і Португалія (30,2 %). В Україні частка орних земель становила 78,3 %, що на 0,5 в.п. менше, ніж на Мальті та на 1,3 в.п. менше, ніж у Литві.

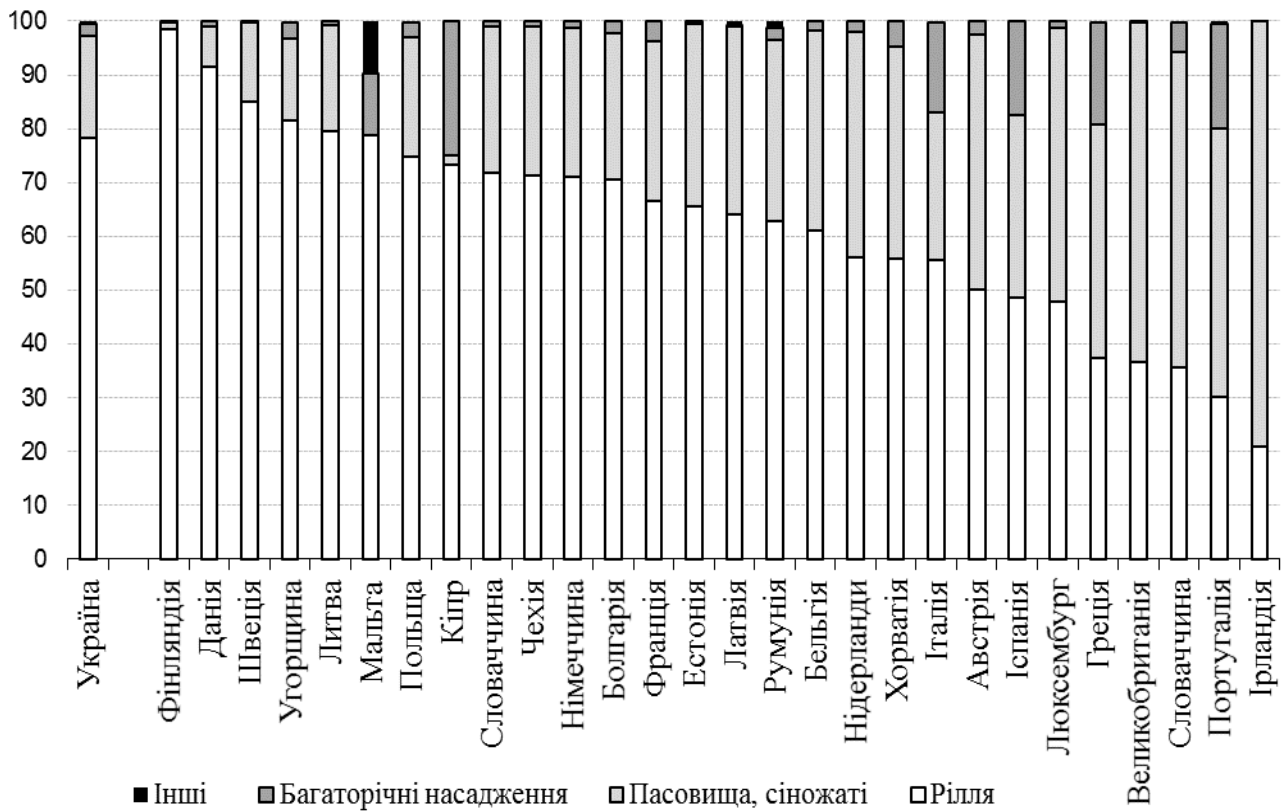
Пасовища і сіножаті, які є основою для формування кормової бази у галузі тваринництва, мали найбільшу частку у загальній структурі сільськогосподарських угідь у таких країнах, як Ірландія (79,0 %), Великобританія (63,1 %), Словенія (58,6 %), а найменшу – Фінляндія (1,4 %) та Кіпр (1,7 %). В Україні, так само як у Литві й Польщі, частка пасовищ і сіножатей у загальній структурі сільськогосподарських угідь,

становила майже 20 %. Максимальні площі багаторічних насаджень у загальній структурі сільськогосподарських угідь мають країни, розташовані у південній частині ЄС, галузева спеціалізація яких пов'язана із вирощуванням винограду, оливок і цитрусових.

1. Структура земельного фонду сільськогосподарських підприємств країн-членів ЄС та України (станом на 01.01.2016 р.)*

Країна	Площа країни, тис. га	у т.ч. у власності (користуванні) сільськогосподарських підприємств				
		тис. га	%	з них, %:		
				с.-г. угіддя	лісовкрит і площі	інші землі
Австрія	8240,9	5815,84	70,6	33,1	27,5	10,0
Бельгія	3032,6	1350,2	44,5	43,1	0,0	1,4
Болгарія	10893,2	5608,98	51,5	42,7	8,4	0,4
Великобританія	24250,92	18417,7	75,9	70,5	3,2	2,2
Греція	13082	5062,5	38,7	37,1	0,3	1,3
Данія	4291,57	2922,23	68,1	61,0	4,1	3,0
Естонія	4343,2	1229,42	28,3	22,0	4,9	1,4
Ірландія	6839,4	5277,99	77,2	72,5	2,2	2,5
Іспанія	50175,69	30042,21	59,9	46,4	9,4	4,1
Італія	30207,3	15933,79	52,7	40,1	8,9	3,8
Кіпр	921,4	123,81	13,4	11,9	0,1	1,5
Латвія	6221	3058,78	49,2	30,2	12,7	6,2
Литва	6267,5	3125,37	49,9	45,7	2,6	1,6
Люксембург	258,6	137,79	53,3	50,7	2,3	0,3
Мальта	31,6	11,98	37,9	34,4	0,0	3,5
Німеччина	35716,79	18305,15	51,3	46,8	3,6	0,8
Польща	31267,9	16487,48	52,7	46,1	3,3	3,3
Португалія	9221,2	4625,7	50,2	39,5	8,8	1,9
Румунія	23002,2	14661,38	63,7	56,8	5,3	1,7
Словаччина	4903,6	3067,09	62,5	38,8	22,6	1,2
Словаччина	2013,8	902,16	44,8	24,1	18,6	2,0
Угорщина	9302,37	7048,76	75,8	50,1	17,0	8,7
Фінляндія	30389,09	5784,63	19,0	7,4	9,2	2,4
Франція	63283,36	29264,4	46,2	43,8	1,7	0,8
Хорватія	5659,4	1728,1	30,5	27,8	1,7	1,1
Чехія	7722,65	5076,43	65,7	45,2	19,7	0,8
Швеція	40733,97	6424,37	15,8	7,5	8,3	0,0
ЄС	435645,03	213503,1	49,0	40,0	6,7	2,3
Україна	60354,9	21529,8	35,7	31,8	0,3	3,6

*Джерело: розраховано автором на основі [1; 2]

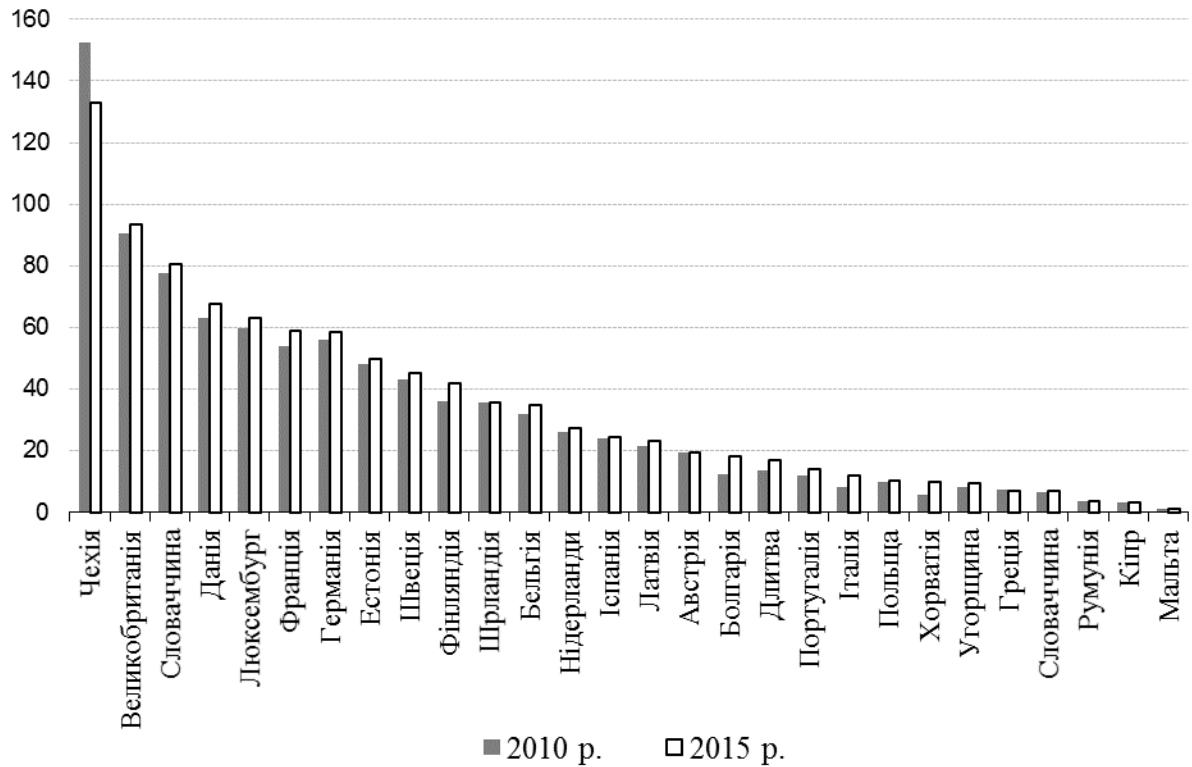

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь України та країн-членів ЄС (станом на 01.01.2016 р.)*

Джерело: розроблено автором на основі [1; 4]

В середньому по ЄС, на одне підприємство у 2015 р. припадало 16,1 га сільськогосподарських угідь. При цьому в Чехії цей показник становив 133 га, у Великобританії 94 га, менше 10 га сільськогосподарських угідь знаходилось у власності аграрних підприємств таких країн як Кіпр, Мальта і Румунія (рис. 2).

Варто відмітити, що в Україні на одне сільськогосподарське підприємство у 2010 р. припадало 366,1 га, а у 2015 р. цей показник збільшився на 22,9 га та склав 389,0 га, що майже в тричі більше, ніж у Чехії. Аналіз статистичних даних показав, що у країнах-членах ЄС у 2015 р. функціонувало 12248 сільськогосподарських підприємств, з них майже половина (47,0 %) площею від 0 до 2 га; 20,2 % площею від 2 до 5 га; 10,9 % площею від 5 до 10 га і лише 2,7 % сільськогосподарських підприємств мали у власності (користуванні) понад 100 га земельних угідь [5, с. 36]. В Україні площа 23,6 % сільськогосподарських підприємств знаходиться у межах від 0 до 20 га; 24 % від 20,1 до 50 га, 23,4 % – від 50,1 до 500 га, 29,0 % підприємств мають у власності (користуванні) понад 500 га земельних угідь [2].

Рис. 2. Середня площа сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне сільськогосподарське підприємство у країнах ЄС [3]

Аналіз структури трудових ресурсів, як складової оцінки галузевої структури сільськогосподарських підприємств, показав, що у 2015 р. у сільськогосподарському виробництві ЄС було задіяно 9,5 млн. осіб, з них 8,7 млн, або 92 % працювали у сільському господарстві протягом усього року. В Україні у сільському господарстві було задіяно 3,5 млн. осіб, або 17 % від загальної кількості зайнятого населення [2; 5].

У порівнянні з 2010 р., у країнах-членах ЄС відбулось зменшення кількості працівників сільського господарства на 2,3 млн. осіб, або на 19,8%. У відсотковому вираженні найбільше зменшилась кількість працівників сільського господарства у таких країнах, як Словаччина, Італія, Кіпр та Болгарія. В усіх країнах ЄС у 2014 р, частка працівників, задіяних у сільському господарстві протягом року, становила понад 4/5 від загальної кількості працівників сільського господарства. При цьому найменшу частку постійних працівників (81 %) мала Іспанія, а найбільшу (99,7 %) – Латвія [5, с. 44-48].

У країнах-членах ЄС діє погодинна оплата праці, розмір якої у 2000 р. становив 16,7 євро, а у 2015 р. збільшився до 25 євро. Варто відмітити, що найнижчий рівень оплати праці у сільському господарстві спостерігається у таких країнах, як Болгарія (4,1 євро/година), Румунія (5,0 євро/година) та Литва (6,8 євро/година) [5, с. 64]. В Україні середня

заробітна плата штатного працівника сільського господарства становила на кінець 2015 р. 3385 грн/місяць [6].

Оцінюючи галузеву структуру сільськогосподарських підприємств за показником посівних площ, можна дійти висновку, що у країнах ЄС спостерігається зменшення частки посівних площ під зерновими та зернобобовими культурами у загальній структурі посівних площ з 39,0 % у 2005 р. до 37,8 % у 2015 р. В Україні існує подібна тенденція: так, у 2005 р. під вирощування зернових та зернобобових культур було відведено 57,6 % посівних площ, а у 2015 р. – 53,9 %. У сільськогосподарських підприємствах ЄС за досліджуваний період відбулось збільшення частки посівних площ під кормовими культурами: з 12,7 % у 2005 р. до 15,5 % у 2015 р., а по Україні - зменшення із 14,4 % у 2005 р. до 12,9 % у 2015 р. Посівні площі під технічними культурами у сільськогосподарських підприємствах мають тенденцію до збільшення: у країнах-членах ЄС з 6,4 % у 2005 р. до 6,7 % у 2015 р., а сільськогосподарських підприємствах України з 20,2 % у 2005 р. до 30,7 % у 2015 р. [2; 3; 5; 7].

Посівні площі під овочами в Україні впродовж 2005-2015 рр. залишаються майже без змін і коливаючись в межах від 483 тис. га (2013 р.) до 462 тис. га (2015 р.) [7, с. 73; 2]. У 2015 р. частка площ під овочами становила 1,7 % від загальної посівної площі сільськогосподарських підприємств України (табл. 2), хоча в середньому по країнах ЄС цей показник становить 36,4 %, завдяки чому країни ЄС майже повністю забезпечують потреби своїх громадян у овочах, а в Україні збільшується обсяг імпорту овочів. Наприклад, у січні – березні 2016 р. імпорт овочів, у порівнянні з аналогічним періодом 2015 р., збільшився майже у 7 разів.

Аналізуючи дані по галузі тваринництва, можна відмітити, що у країнах ЄС спостерігається зменшення поголів'я тварин. Так, у порівнянні з 2005 р., поголів'я зменшилось на 6,6 млн гол. (4,8 %) та склало у 2015 р. 130 млн гол. Майже на 30 % скоротилось поголів'я тварин у таких країнах, як Кіпр і Мальта, а незначне зростання поголів'я (від 1 до 3 %) було зафіксовано в Ірландії, Португалії, Іспанії, Фінляндії, Німеччині, Люксембурзі та Нідерландах [5, с. 100-104]. В Україні також спостерігається тенденція до скорочення поголів'я тварин (рис. 3).

В середньому по ЄС частка площ, надана для виробництва плодів і ягід становить 3,6 % від загальної посівної площі, при цьому, у країнах, розташованих на півдні ЄС (Греція, Іспанія, Італія, Кіпр) частка площ під плодами та ягідниками є найбільшою серед усіх країн ЄС та становить відповідно 19,5 %; 16,4 %; 13,4 %; 13,7 % , натомість у країнах з помірним кліматом, наприклад, у Польщі, Німеччині, Румунії, Франції, частка площ під плодами і ягодами у загальній структурі посівних площ, не перевищує

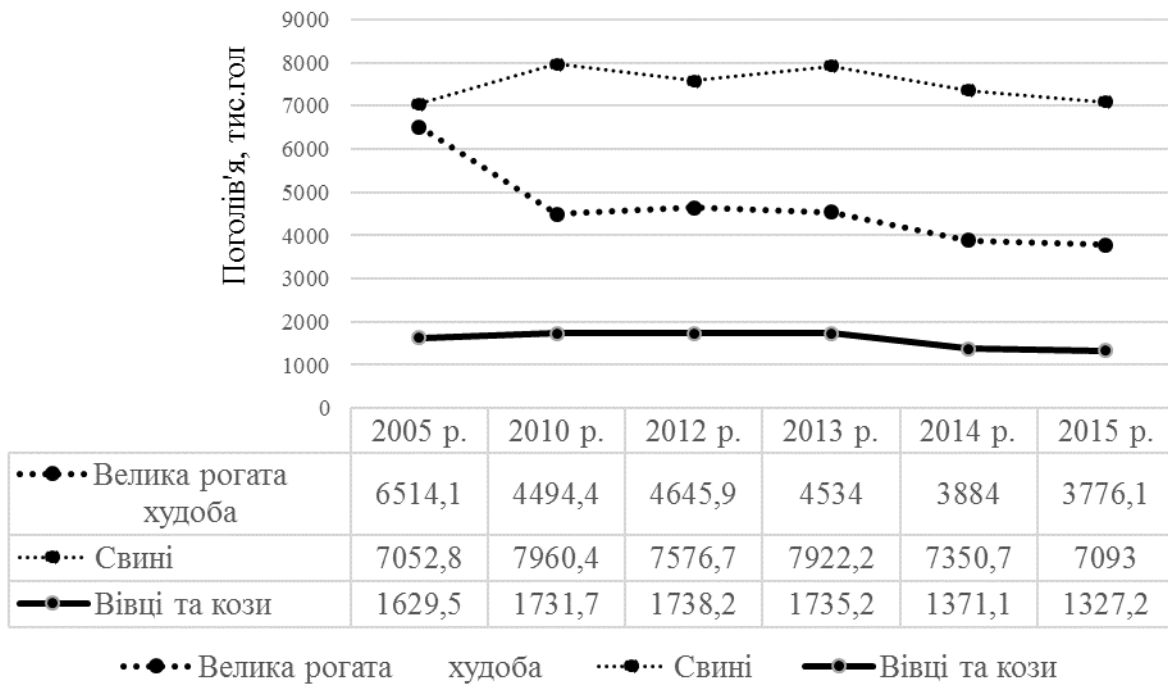
1 %, а у країнах, розташованих на півночі ЄС (Скандинавські та Прибалтійські країни), частка цих площ не перевищує 0,01 %.

2. Структура посівних площ у сільськогосподарських підприємствах країн-членів ЄС та України у 2015 р.*

Країна	Всього, посівних площ, тис. га	В тому числі, %:				
		зернові та зернобобові	кормові та коренеплоди	технічні	плоди, ягоди	овочі
Австрія	2023,8	39,7	15,6	5,6	0,5	38,6
Бельгія	1187,0	29,0	40,1	0,9	1,2	28,8
Болгарія	4822,2	38,4	2,3	21,1	0,3	38,0
Великобританія	8764,9	37,8	19,3	7,4	0,1	35,4
Греція	4065,2	26,1	26,9	2,4	19,5	25,1
Данія	3824,2	38,3	18,6	5,0	0,0	38,0
Естонія	954,3	40,0	15,8	7,4	0,1	36,7
Ірландія	736,2	41,1	18,1	1,2	0,0	39,6
Іспанія	17859,5	37,4	7,1	4,5	16,4	34,5
Італія	10688,2	31,3	20,7	4,1	13,4	30,6
Кіпр	107,6	25,8	35,1	0,0	13,7	25,4
Латвія	1806,6	38,8	19,3	4,9	0,0	37,1
Литва	3566,9	41,7	16,4	4,7	0,0	37,3
Люксембург	91,5	32,7	30,9	4,3	0,1	32,0
Мальта	6,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Німеччина	17868,7	37,4	18,5	7,4	0,2	36,5
Польща	18017,8	43,7	8,5	5,3	0,8	41,7
Португалія	1085,9	26,0	37,4	1,7	10,0	24,9
Румунія	13628,8	40,5	7,9	11,1	0,5	40,1
Словаччина	141263,2	0,5	0,2	0,2	0,0	0,5
Угорщина	5801,1	47,1	5,7	0,0	0,6	46,6
Фінляндія	2865,9	36,5	25,8	1,9	0,0	35,7
Франція	27205,3	36,1	20,4	8,1	0,3	35,0
Хорватія	1252,0	38,5	9,6	11,6	2,0	38,3
Чехія	3773,4	37,7	14,6	10,4	0,4	36,8
Швеція	3325,5	32,1	34,4	2,8	0,1	30,7
ЄС	158251,7	37,8	15,5	6,7	3,6	36,4
Україна	21440,9	53,9	12,9	30,7	0,7	1,7

*Джерело: розраховано автором на основі [2; 5]

Рис. 3. Динаміка поголів'я тварин у сільськогосподарських підприємствах України у 2005-2015 рр.*

*Джерело: побудовано автором на основі [2, с. 48; 7, с.107-108]

За досліджуваний період в Україні на 42 % скоротилось поголів'я ВРХ, на 18,5 % - поголів'я овець та кіз. Поголів'я свиней у 2005-2015 рр. змінюється стрибкоподібно, досягаючи у 2010 р. свого максимуму у 7960,4 тис. гол. На тлі загального скорочення поголів'я тварин зменшуються обсяги виробництва продуктів тваринного походження. Так, у 2015 р. в порівнянні з 2014 р., обсяг виробництва м'яса скоротився на 2,4 %, молока – на 4 %, яєць – на 15,3 %, що послаблює продовольчу безпеку держави.

Висновки. З проведеного аналізу видно, що у галузевій структурі сільськогосподарських підприємств України та країн-членів ЄС існують протиріччя як у економічній, так і у соціальній та екологічній сферах. Для усунення цих протиріч варто запровадити ефективно функціонуючу та відкриту систему моніторингу галузевої структури сільськогосподарських підприємств; покращити державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі й господарств населення; спрямувати зусилля на соціальну інтеграцію, шляхом подолання бідності та стимулювання економічного розвитку сільських територій; підвищення стійкості та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств шляхом запровадження інноваційних технологій; підвищення

ефективності використання ресурсів та організації переходу до ресурсоощадного ведення сільського господарства.

Бібліографічний список: 1. Agricultural statistics [Electronic resource] // Eurostat. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/overview>. – Title from the screen. 2. Статистичний бюлетень за 2015 р. [Текст] // Держ. служб. статистики України / О.А. Вишневська (відп. за вип.). – К. : Б.В., 2016. – 100 с. 3. Farm structure statistics [Electronic resource] // Eurostat. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics. – Title from the screen. 4. Земельний фонд України станом на 1 січня 2016 року [Електронний ресурс] // Держгеокадастр України. – Режим доступу: and.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku. – назва з екрану. 5. Agriculture, forestry and fishery statistics 2015 edition: statistical books [Text] // Sectoral and Regional Statistics Department. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. – 204 p. 6. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2015 році [Електронний ресурс] // Держ. служб. статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/gdn/Zarp_ek_m/zpm2015_u..htm. – назва з екрану. 7. Сільське господарство України у 2014 р.: стат. збірник // Держ. служб. статистики України / О.М. Прокопенко (відп. за вип.). – К.: ДСС, 2015. – 380 с.

В.І. Ткачук. Отраслевая структура сельскохозяйственных предприятий в контексте интеграции Украины в Европейский Союз. В статье проведен анализ структуры земельного фонда, сельскохозяйственных угодий, посевных площадей и поголовья животных сельскохозяйственных предприятий Украины и стран-членов Европейского Союза (ЕС). Разработаны предложения по улучшению отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий в контексте интеграции Украины в ЕС.

Ключевые слова: отраслевая структура, сельскохозяйственное предприятие, сельскохозяйственные угодья, поголовье, посевные площади, ЕС, Украина.

V.I. Tkachuk. The agricultural enterprises branch structure in the context of Ukraine's integration into the European Union. In this paper, the structure of land found, agricultural and crop areas, livestock numbers in agricultural enterprises of Ukraine and the Member States of the European Union (EU) has been analyzed. Proposals to improve the branch structure of agricultural enterprises in the context of Ukraine's integration into the EU have

been developed.

The subject of the study is a set of theoretical-methodological and practical bases of agricultural enterprises branch structure in the context of Ukraine's integration into the European Union.

The aims of paper is study of agricultural enterprises brunch structure in Ukraine and European Union on basic assessment indicators and develop of proposals about branch structure improving.

Research results. Agriculture accounts for roughly 40 % of the EU budget. It is the only policy almost entirely funded from the EU budget, where European spending is largely complementary to national spending. Agriculture covers 47 % of the EU territory and has a strong environmental impact. Agriculture uses water, soil, and air, and it affects these resources and biodiversity, through land management practices, input use, cropping and livestock patterns. Without who produce a thorough knowledge of what where, and how, it is not possible to target agricultural and related policy interventions to where they are most needed.

The brunch structure of agriculture enterprises in the Member States of the European Union (EU) varies as a function of differences in geology, topography, climate and natural resources, as well as the diversity of regional activities, infrastructure and social customs.

In article presents some statistics from the most recent branch structure survey that was conducted in 2005-2015. In 2015 in the EU was almost 175 million hectares (some 40.0 % of the total land area). Ireland and UK agricultural enterprises had the largest agricultural areas in EU (72.5 and 70.5%). Besides arable areas, europium agricultural enterprises have forestry and other areas in use (6.7 % and 2.3% of the total area of EU). In Ukraine in 2015 agricultural enterprises have 31.8% of total area of country were agricultural lands, 0.3% - forestry lands and 3.6% - other lands.

Arable land (which includes land for cereals and other arable land) accounted for three-fifths (59.8 %) of the utilized agricultural area in the EU in 2015, with permanent grassland and meadow (which is composed of pasture, meadow and rough grazing) accounting for just over one third (34.2 %). Permanent crops, such as vineyards, olive trees and orchards, accounted for a 5.9 % share, with the remaining 0.2 % mainly attributed to kitchen gardens.

Key words: branch structure, agricultural enterprise, arable areas, livestock number, crop area, European Union, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2016 р.

